

ANDRZEJ S. DYSZAK

ORCID: 0000-0002-2054-1192

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

dyszak@ukw.edu.pl

O koncepcji transformacyjnego opisu struktur zdaniowych (z okazji Jubileuszu 95. urodzin Profesora Andrzeja Otfinowskiego)

Słowa kluczowe

Andrzej Otfinowski, struktury zdaniowe, transformacje

Keywords

Andrzej Otfinowski, sentence structures, transformations

Profesor Andrzej Otfinowski urodził się 22 grudnia 1929 roku w Tarnowie. W latach 1948–1952 studiował filologię polską na Uniwersytecie Jagiellońskim (wraz z takimi późniejszymi językoznawcami, jak Marian Kucala, Maria Malec, Jerzy Reichan). Pracę magisterską z onomastyki (*Nazwy miejscowe powiatu sandomierskiego w XVI w.*) przygotował pod kierunkiem prof. Witolda Taszyckiego. Po dwóch latach od ukończenia studiów rozpoczął pracę nauczyciela języka polskiego na ziemi krajeńskiej, najpierw w technikum w Krajence, potem w wieczorowym liceum ogólnokształcącym w Złotowie. W 1968 roku otworzył przewód doktorski na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, znalazłszy się w ten sposób w grupie uczniów doc. Henryka Misza¹, do której należeli także Teresa

---

¹ Prekursor dystrybucjonizmu w Polsce, zob. *Znaki pamięci. Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*, red. Maciej Grochowski, Zofia Zaron (Warszawa: PAN Komitet Językoznawstwa, 2014), 79.

Ampel, Maria Szupryczyńska, Krystyna Kallas, Edmund Oberlan czy Maria Frankowska², by w 1972 roku uzyskać stopień doktora nauk humanistycznych na podstawie rozprawy *Rzeczownik odsłowny ze stanowiska syntaktycznego*. W tym samym roku znalazł zatrudnienie w Wyższej Szkole Nauczycielskiej (później WSP) w Bydgoszczy, gdzie pracował do roku 2000.

W pracy naukowej podążył jednak inną drogą niż jego toruński mistrz, choć pozostał wierny zagadnieniom składniowym. Był zafascynowany opisem składni dokonany pod koniec XIX wieku przez Antoniego Krasnowolskiego. W *Systematycznej składni języka polskiego* tegoż autora dostrzegł wiele nowatorskich ujęć i później wielokrotnie do tej książki się odwoływał. Ale przede wszystkim bacznie śledził prace nad projektem gramatyki współczesnego języka polskiego prowadzone w IJP PAN, czytał artykuły Andrzeja Bogusławskiego, Stanisława Karolaka, Macieja Grochowskiego, by ostatecznie jednak zaproponować własne koncepcje omawianych tam zagadnień w dwóch najważniejszych w jego dorobku monografiach: *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych* (1982) i *Z zagadnień transformacyjnego opisu złożonych struktur zdaniowych. Elementarne struktury zdaniowe prymarnie matrycowe* (1986). Warto zauważyć, że pierwsza z tych dwu najważniejszych monografii A. Otfinowskiego ukazała się przed wydaniem składniowego tomu *Gramatyki współczesnego języka polskiego*³. Jedną z podstawowych różnic między jego propozycją a propozycją autorów *Składni* (tzw. żółtej) dotyczy struktur predykatowo-argumentowych, a dokładniej – implikacji argumentów przez predykaty. Inaczej niż S. Karolak, który rozróżnia predykaty implikujące tylko argumenty przedmiotowe i predykaty implikujące także argumenty zdarzeniowe, A. Otfinowski mówi o implikacji argumentów i o implikacji zdarzeń, a w konsekwencji o wykładnikach argumentów i wykładnikach zdarzeń. Oto jak argumentuje swoje stanowisko:

[...] przez „argumenty” rozumie się wyłącznie **obiekty fizyczne** (w rzeczywistości fikcyjnej – **niby fizyczne**). Tak zwane w logice „argumenty zdarzeniowe” traktuje się po prostu jako **zdarzenia** (struktury predykatowo-argumentowe – w planie treści), a w planie wyrażania – jako **wykładniki zdarzeń**, czyli zdania lub ich transformy). Pozwala to wyraźniej oddzielać zdarzenia i ich argumenty, wykładniki zdarzeń i wykładniki ich argumentów z jednej strony, z drugiej zaś – zdarzenia w złożonych strukturach predykatowo-argumentowych (w planie treści), wykładniki zdarzeń w złożonych strukturach zdaniowych (w planie wyrażania)⁴.

² Zob. tamże, 78.

³ Zob. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Zuzanna Topolińska (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984). Tylko w bibliografii do trzeciej części tego tomu została wymieniona monografia A. Otfinowskiego o konstrukcjach orzeczeniowych z transformą gerundialną, brak natomiast monografii z 1982 r. i chociażby wzmianki o zawartych w niej propozycjach opisu zagadnień składniowych.

⁴ Andrzej Otfinowski, *Z zagadnień transformacyjnego opisu złożonych struktur zdaniowych. Elementarne struktury zdaniowe prymarnie matrycowe* (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1986), 13.

Dokonania Profesora Otfinowskiego były i są mało znane w polskim językoznawstwie. Ale znaczenie jego działalności naukowej dostrzegł m.in. Tomasz Nowak, porównując jego zasługi dla bydgoskiego ośrodka naukowego z zasługami S. Karolaka dla Uniwersytetu Śląskiego:

[...] S. Karolak od 1973 r. pracował na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach [...]. Od tego (mniej więcej) okresu można datować jego prace nad składnią wyrażeń predykatywnych [...]. Myśl S. Karolaka w Zagłębiu (choć nie tylko) trafiła na podatny grunt, podjęli ją twórczo uczeni (przed 1989 r. oraz po nim), m.in. Ewa Jędrzejko i Piotr Żmigrodzki. Podobną rolę odegrał w Bydgoszczy (przed 1989 r.) Andrzej Otfinowski, którego poglądy, w wielu punktach zbieżne, nawet jeżeli w stosunku do nich wtórne, z poglądami S. Karolaka, rozwija do dzisiaj Andrzej Dyszak⁵.

Za niefortunne wszakże trzeba uznać stwierdzenie cytowanego autora, iż poglądy A. Otfinowskiego były wtórne wobec poglądów S. Karolaka, tym bardziej, że w dalszej części artykułu wyraźnie wskazał na niezależną od siebie działalność obu językoznawców: „[...] najważniejsze osoby, wokół których funkcjonowały te ośrodki [sosnowiecki i bydgoski], to Stanisław Karolak (Sosnowiec, a także – wcześniej i później – Warszawa i Kraków) oraz **działający od niego niezależnie** Andrzej Otfinowski (Bydgoszcz)”⁶.

Koncepcje składniowe bydgoskiego językoznawcy nie powstały *ex nihilo*. Rozwijały się one w określonym kontekście historycznolingwistycznym, którego początek stanowią obie wersje strukturalizmu: europejska (Ferdinanda de Saussure’a) i amerykańska (Leonarda Bloomfielda). Ta druga wersja o tyle jest istotna, że prace Otfinowskiego sytuują się w nurcie gramatyki generatywno-transformacyjnej. Już w pierwszej swojej monografii z 1976 roku, zatytułowanej *Konstrukcje orzeczeniowe z transformą gerundialną bez przyimka i z przyimkami: dla, do* odwołuje się do książki Noama Chomsky’ego *Aspects of the Theory of Syntax*, która zawiera tzw. *standardową wersję gramatyki generatywno-transformacyjnej*⁷. Istotne dla opisu zagadnień składniowych, zaproponowanego przez A. Otfinowskiego, są też różne teorie semantyczne z lat 60. i 70. ubiegłego stulecia takich autorów, jak Wallace L. Chafe (*Meaning and The Structure of Language*), Charles J. Fillmore (*The Case for Case*), George Lakoff (*Instrumental Adverbs and the Concept of Deep Structure*), do których prac (wymienionych w nawiasach) często w swoich wskazanych

⁵ Tomasz Nowak, „Przegląd badań z zakresu semantyki językoznawczej prowadzonych w Polsce po 1989 roku”, *Język Polski* 95 (2015), 1–2: 14, przypis 5.

⁶ Tamże, 15 (podkr. A.S.D.),

⁷ Jej założenia teoretyczne szczegółowo przedstawia Ireneusz Bobrowski, zob. tegoż, *Gramatyka generatywno-transformacyjna (TG) a uogólniona gramatyka struktur frazowych (GPSG)* (Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988), 7–27 i 98–110. Ewolucję teorii N. Chomsky’ego przybliży Ewa Willim, zob. tejeż, „O przyczynach zmian głównych kierunków badawczych w gramatyce generatywnej Noama Chomsky’ego (1957–2007)”, w: *Współczesne językoznawstwo generatywne. Podstawy metodologiczne*, red. Piotr Stalmaszczyk (Łódź: Primum Verbum, 2012), 18–86.

wyżej monografiach się odwołuje, czerpiąc także w tym zakresie z poglądów filozofów i logików: Nelsona Goodmana i Bernarda Mayo (korzystał również z dużo wcześniejszych rozważań Hansa Reichenbacha). Teoria struktur zdaniowych A. Otfinowskiego może przypominać gramatykę struktur frazowych G. Gazdara⁸, w której każda reguła frazowa jest połączona z regułą znaczeniową. Jednak i w tym wypadku o jakiegokolwiek wtórności prac bydgoskiego językoznawcy w stosunku do prac badacza z Sussex mówić nie można. Bardzo często w nauce w tym samym czasie rodzą się zupełnie niezależne, choć bardzo bliskie sobie teorie. Warto też zauważyć, że artykuł G. Gazdara *Phrase Structure Grammar* i monografia A. Otfinowskiego *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych* ukazały się w tym samym roku. Poza tym w istotny sposób ich teorie różni komponent transformacyjny (odrzucony przez G. Gazdara, obecny u A. Otfinowskiego).

Jubileusz 95. urodzin prof. A. Otfinowskiego, który przypadał w grudniu 2024 roku, stał się okazją do przypomnienia w niniejszym artykule jego teorii składniowej i może – jeszcze bardziej – zaprezentowania je młodszym badaczom języka⁹.

Wspomniana wyżej monografia z roku 1976 zawiera załączek późniejszej propozycji A. Otfinowskiego transformacyjnego opisu struktur zdaniowych. Przedstawione w tej pracy rzeczowniki odczasownikowe o charakterze gerundialnym Otfinowski opisuje w ujęciu gramatyczno-składniowym, a nie słowotwórczo-znaczeniowym, powołując się m.in. na Zbigniewa Gołęba, który przyznawał odsłownikom specyficzny status składniowy, wyrażający się w ich konotacji. A. Otfinowski widział gerundia jako transformacje orzeczeń (nominalizacje).

Istotą teorii składniowej A. Otfinowskiego jest koncepcja dwóch typów struktur zdaniowych: **elementarnych (ESZ)** i **złożonych (ZSZ)**.

Elementarna struktura zdaniowa (ESZ) to struktura **jednopredykatowa** (wykładnik jednej struktury predykatowo-argumentowej), wyraża tylko jedno zdarzenie (oprócz zdarzenia modalnego, reprezentowanego przez tryb), np.: *Jan idzie.*, *Ala prasuje sukienkę.*, *Ojciec jest chory.*, *Rzucił okiem na list.*¹⁰

Złożona struktura zdaniowa (ZSZ) to struktura przynajmniej **dwupredykatowa** (wykładnik więcej niż jednej struktury predykatowo-argumentowej), wyraża najmniej dwa zdarzenia (oprócz zdarzenia modalnego, reprezentowanego przez tryb, i zdarzenia

⁸ Opis założeń teoretycznych propozycji G. Gazdara zob. Bobrowski, *Gramatyka*, 30–59.

⁹ Wiosną 2025 r. ukazała się monografia, która w pierwszej części zawiera uporządkowany i systematyczny, a przede wszystkim bardziej szczegółowy opis zaprezentowanej tu koncepcji transformacyjnego opisu składni polskiej, zob. *Andrzeja Otfinowskiego koncepcja transformacyjnego opisu struktur zdaniowych. W 95. rocznicę urodzin jej Twórcy. Wstępem opatrzył i opracował Andrzej S. Dyszak* (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2025). Książka ta, co ważne, zawiera w końcowej części przedruk obu dawno już niedostępnych monografii Andrzeja Otfinowskiego (tej z 1982 r. i tej z 1986 r.). Teksty te, pierwotnie wydane bardzo kiepską techniką drukarską, zostały przeze mnie na nowo sformatowane i przygotowane do druku.

¹⁰ Zob. Andrzej Otfinowski, *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych* (Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1982), 8, 39 i przypis 102.

modalnego, będącego znaczeniem stosunkowym¹¹) i jest wynikiem transformacji zbiorczej, dokonanej przynajmniej na dwu ESZ, por. np. *Jan czyta gazetę., Ala prasuje sukienkę. i Ala prasuje sukienkę, kiedy Jan czyta gazetę.*¹²

„Wewnątrz jednej ESZ nie może funkcjonować inna ESZ, nawet w postaci zredukowanej do wykładnika argumentu. W takim bowiem wypadku trzeba mówić o złożonej strukturze zdaniowej, czyli o połączeniu dwu ESZ w jedną strukturę wyższego rzędu” – stwierdza A. Otfinowski¹³.

Warunek jednopredykatywności spełniają wszakże struktury z **podwójnym wykładnikiem** tego samego **predykatu**, np. *Chłopiec puścił się za nim biegiem po schodach.* (*puścił się biegiem* = ‘zaczął biec’). Czasownik (*puścił się*) i rzeczownik (*bieg*) są wykładnikami predykatu, który można opisać jako spontaniczne przemieszczanie się istoty żywej, a rzeczownik *bieg* jest tu bardziej szczegółowym wykładnikiem tego ruchu, z kolei czasownik *puścił się* jest wykładnikiem inchoatywności¹⁴.

Wśród ESZ A. Otfinowski wyróżnił struktury **samodzielne**, np. *Ojciec choruje.* (prymarna) / *Ojciec jest chory.* (sekundarna), w których orzeczenia nie implikują innego zdania, oraz **niesamodzielne** (= prymarnie matrycowe – ESZm), np. **Ala dowiedziała się., *Jan ma chęć.* Każde z orzeczeń w ESZm implikuje inne zdarzenie (= inny predykat z jego argumentami), którego wykładnik może pojawić się pod postacią transformy innej struktury zdaniowej (zanurzonej w ESZm), por. *Ala dowiedziała się, że ojciec przyjechał.* – zdanie podrzędne, *Ala dowiedziała się o przyjeździe ojca.* – nominalizacja, (*Ojciec przyjechał.*) *Ala dowiedziała się o tym.* – zaimek prosentencjalny¹⁵. ESZm funkcjonują prymarnie jako **składniki ZSZ**, w których zanurzone są wykładniki innych zdarzeń.

Przedmiotem szczególnej uwagi A. Otfinowskiego stały się ESZm prymarne (ESZp), to znaczy takie, których nie można wyprowadzić z innych struktur zdaniowych, jak np. **Ojciec chce.* (w przeciwieństwie do ESZm sekundarnej **Jan ma chęć.*) czy **Piotr dziękuje Markowi.*¹⁶ ZSZ konstytuowane przez ESZmp są – jako całość – strukturami prymarnymi (ZSZp), np. *Ojciec chce, żeby Jan przyszedł., Piotr dziękuje Markowi za uczenie Tomka.* Orzeczenia w tego typu strukturach z jednej strony konotują wykładniki argumentów (jednego, dwu lub większej liczby) implikowanych przez predykat wyrażany przez te orzeczenia (są też ESZmp bezargumentowe, konstytuowane przez takie orzeczenia, jak np. *musi,*

¹¹ Znaczenie stosunkowe oznacza stosunek między zdarzeniami w pojęciu mówiącego, por. Zenon Klemensiewicz, *O znaczeniu stosunkowym struktur składniowych*, w: Andrzej M. Lewicki, red., *Problemy składni polskiej* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971), 122–141 (133).

¹² Zob. Otfinowski, *Z zagadnień* 1986, 7–8.

¹³ Otfinowski, *Z zagadnień* 1982, 9.

¹⁴ Por. tamże, 9–10.

¹⁵ Por. *Z zagadnień* 1986, 8–9.

¹⁶ Zob. tamże, rozdział II.

trzeba, jest konieczny)¹⁷, a z drugiej – wykładniki implikowanych zdarzeń (jednego, np. *Jan patrzy na mecz.*, lub dwu, np. *Ala woli stać niż siedzieć.*, rzadko większej ich liczby)¹⁸.

W związku z podziałem struktur zdaniowych na elementarne i złożone istotne jest szczegółowe zagadnienie odróżnienia **orzeczeń czynnościowych i operacyjnych** (konstituujących ESZ) od **orzeczeń kauzatywnych** (konstituujących ZSZ). Orzeczenia czynnościowe wyrażają tylko **akcję agensa**, np. *Jan idzie / biegnie.*, a operacyjne dodatkowo też to, co się dzieje z paciensem (proces, któremu podlega *paciens*), np. *Ala pije mleko.* Orzeczenia kauzatywne wyrażają **rezultat** implikowanego zdarzenia przyczynowego, konotując jego wykładniki, w tym: zawsze jeden z nich w mianowniku, np. *Adam wybił szybę młotkiem.* A. Otfinowski podkreślał konieczność wyraźnego odróżniania wykładników argumentów **zdarzenia wyrażanego** przez orzeczenie (stanu, procesu, cechy) od wykładników argumentów implikowanego **zdarzenia przyczynowego**. W podanym wyżej przykładzie wykładnikiem argumentu konotowanego przez predykat wyrażony orzeczeniem *wybił* jest tylko *szyba*; *Adam* i *młotek* są wykładnikami argumentów niewyrażonego tu predykatu zdarzenia, którego można się tylko domyślać, np. uderzenia młotkiem w szybę.

Różnicę pomiędzy zdaniem z orzeczeniem czynnościowym lub operacyjnym a zdaniem z orzeczeniem kauzatywnym widać wyraźniej, gdy to drugie wyraża przeżycie psychiczne, por. *Piotr bije Pawła laską.* (*bije* – orzeczenie czynnościowo-procesowe; *Piotr, Paweł, laska* – wykładniki argumentów (w kolejności: agensa, paciensa, instrumentu) predykatu wyrażonego orzeczeniem *bije*) i *Piotr straszy Pawła laską.* (*straszy* – orzeczenie kauzatywne; *Paweł* – wykładnik argumentu przeżycia psychicznego (odczuwa strach) wyrażonego przez orzeczenie *straszy*; *Piotr, laska* – wykładniki argumentów bliżej nieokreślonego zdarzenia przyczynowego, np. *Piotr trzyma laskę w ręce / Piotr wymachuje laską / Piotr mówi, że zbije Pawła laską → straszy Pawła = Paweł odczuwa strach / boi się*)¹⁹.

Szczególne miejsce w opisie składni polskiej A. Otfinowskiego zajmują też **orzeczenia analityczne** (Oa), wśród których językoznawca ten dokonał rozróżnienia na dwa typy: Oa **nieidiomatyczne**, zbudowane z członu niepredykatowego o funkcji formalno-modyfikującej (Fm) i wykładnika predykatu (WPs) oraz **idiomatyczne** (będące w całości wykładnikami predykatów semantycznych), np. *ma mleko pod nosem* ('jest młody') *wydała na świat* ('urodziła')²⁰. Piotr Żmigrodzki we wstępie do swojej monografii o konstrukcjach werbo-nominalnych wyraził bardzo pochlebną opinię o tej koncepcji orzeczeń analitycznych: „Jedyną właściwie propozycją całościowego opisu składniowego tej grupy zjawisk językowych jest koncepcja A. Otfinowskiego (1982), która bazuje na gramatyce transformacyjnej”²¹.

¹⁷ Zob. tamże, rozdział III.

¹⁸ Zob. tamże, rozdział IV.

¹⁹ Zob. Otfinowski, *Z zagadnień* 1982, 12–17.

²⁰ Zob. tamże, 8.

²¹ Piotr Żmigrodzki, *Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w języku polskim* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000), 9–10.

Zbiór Oa nieidiomatycznych da się podzielić na orzeczenia prymarne (współtworzone przez różne czasowniki w funkcji Fm oraz inne części mowy w funkcji WPs), jak np. *jest zdrowa, było dwóch, jest szaro, został oficerem, jest jarmark, mam dreszcze, jest uszyty*, oraz sekundarne, np. *będzie pisać* (← *pisze*), *zaczęła biec* (← *biegnie*), *jest chory* (← *choruje*), *byłem bity* (← *bił*), w tym także pochodne na zasadzie supletywizmu, jak np. *jest pożar* ← *pali się*.

Orzeczenia typu *jest uszyty* (z imiesłowem biernym dokonany i niedokonany czasownikiem *być / bywać*) nie są pochodne względem orzeczeń syntetycznych typu *uszył*, ponieważ nie są one wykładnikami tego samego predykatu. Zdania z orzeczeniem biernym wyrażają skutek zdarzenia wyrażonego zdaniem z orzeczeniem czynnym, podkreślając jego **trwanie**.

Bydgoski uczony zaproponował swoją teorię **czasowników operatorowych**, pełniących funkcję formalno-modyfikującą w Oa²². A w związku z tym ważne miejsce w teorii transformacyjnej A. Otfinowskiego zajmują zasygnalizowane wcześniej **transformacje analizujące**, które przekształcają strukturę zdaniową z orzeczeniem syntetycznym w strukturę zdaniową z orzeczeniem analitycznym, a tę z kolei na strukturę zdaniową z orzeczeniem analitycznym o wyższym stopniu analityczności, stąd ich podział na bazowe (pierwszego stopnia) i wyższego stopnia²³. Należy więc rozróżnić bazowe transformacje analizujące, np. *wręcza świadectwa* → *zaczął wręczać świadectwa / świadectwa są wręczone / dokonał wręczenia świadectw*, od transformacji analizujących wyższego stopnia, np. (*Alę bolał żołądek*. →) *Ala odczuwała ból żołądka*. → *Ala zaczęła odczuwać ból żołądka*. (= transformacja analizująca II°) → *Zdarzyło się, że Ala zaczęła odczuwać ból żołądka*.²⁴ (transformacja analizująca III°). Najogólniej rzecz ujmując, transformacje analizujące dokonywane na ESZ i ESZm przebiegają podobnie i polegają na zastąpieniu orzeczenia syntetycznego ze zdania wyjściowego przez orzeczenie analityczne z WPs w postaci rzeczownika albo bezokolicznika / przymiotnika lub przysłówka / imiesłowu biernego (pasywizacja) / upodrzednionego czasownika osobowego / zaimka (lub rzeczownika) prosentencjalnego. Z kolei transformacje analizujące wyższego rzędu polegają na przekształceniu Fm z powstałego w ten sposób Oa na bezokolicznik, rzeczownik lub imiesłów bierny.

W monografii z roku 1982 A. Otfinowski sformułował podstawowe **zadania opisu składni polskiej**: „Zadanie składni powinno polegać na wydzieleniu zbioru elementarnych struktur zdaniowych, wyróżnieniu typów paradygmatów syntaktycznych tych zdań

²² Zob. Andrzej Otfinowski, „Czasowniki operatorowe”, *Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne* 28. *Filologia Polska* 11 (1992): 67–79.

²³ Zob. Otfinowski, *Z zagadnień* 1982, 58–100; Otfinowski, *Z zagadnień* 1986, 73–92.

²⁴ O orzeczeniach współtworzonych przez czasownik operatorowy typu *zdarza się* zob. Andrzej Otfinowski, „O konstrukcjach typu: *zdarza się, że...*”, *Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne* 9. *Filologia Polska* 4 (1981): 167–177.

oraz sposobów łączenia elementarnych struktur zdaniowych (w postaci takiego czy innego członu paradygmatu) w złożone struktury zdaniowe²⁵.

Paradygmatem syntaktycznym zdania Andrzej Otfinowski nazywa wszystkie tekstowe realizacje tego samego zdarzenia, spośród których podstawowym członem tego paradygmatu jest **zdanie w stronie czynnej trybu oznajmującego** o funkcji odnotowującej, np. *Ala haftowała suknię*. Stanowi ono **bazę** (podstawę) **derywacyjną** (transformacyjną), inaczej: **zdanie bazowe**, dla innych członów paradygmatu, będących jego **transformami**, por. *Suknia była haftowana przez Alę*. Stosunki formalnogramatyczne pomiędzy członami tego paradygmatu da się opisywać za pomocą **reguł transformacyjnych** (pomijam tu omówienie mechanizmu odpowiednich transformacji).

Zdanie bazowe jest **reprezentatywne** dla całego paradygmatu, podobnie jak na przykład forma mianownikowa jakiegoś rzeczownika (którą stosuje się też jako formę odpowiedniego hasła słownikowego) jest reprezentatywna dla paradygmatu deklinacyjnego tego rzeczownika²⁶. Brak odpowiednika tego czy innego członu zdania bazowego w jego transformie (por. np. *Haftując suknię...* – brak wykładnika agensa: kto haftuje) oznacza jego (z pewnych przyczyn) **wyzerowanie**²⁷.

Śród szeregu zadań – jako pilne – A. Otfinowski postulował też np. „opracowanie systemu transformacji zerujących w zdaniach bazowych [ze względu na częstość ich występowania – dop. A.S.D.] i powiązanie ich z innymi typami transformacji, zwłaszcza z transformacjami analizującymi”²⁸.

Andrzej Otfinowski niewiele publikował, w zasadzie nie uczestniczył w konferencjach językoznawczych, natomiast zebrał ogromny materiał badawczy, przede wszystkim za sprawą swoich magistrantów, nie zdążył go jednak w pełni wykorzystać (ówczesne władze instytutu nie chciały mu przedłużyć umowy, by mógł jeszcze pracować na emeryturze). W niedługim stosunkowo okresie aktywności naukowej w bydgoskiej WSP zdołał wykształcić dwóch doktorantów i w zasadzie dopiero ich aktywność naukowa pozwoliła – choć w ograniczonym zakresie – zastosować stworzoną przez A. Otfinowskiego teorię składową. Na jej kanwie powstały w latach 1992–2012 następujące monografie:

- Andrzej Dyszak: *Orzeczenia analityczne z wykładnikami predykatów przykrych doznań fizycznych we współczesnej polszczyźnie*, Bydgoszcz 1992.
- Andrzej Dyszak: *Orzeczenia syntetyczne wyrażające cierpienia fizyczne we współczesnym języku polskim*, Bydgoszcz 1992.
- Andrzej Dyszak: *Językowe wyrażenia zjawisk emisji światła*, Bydgoszcz 1999.
- Iwona Benenowska: *Elementarne struktury zdaniowe (wybrane zagadnienia)*, Bydgoszcz 2002.

²⁵ Otfinowski, *Z zagadnień* 1982, 7.

²⁶ Por. tamże.

²⁷ Por. tamże, 6.

²⁸ Tamże, 114.

- Iwona Benenowska: *Orzeczenia syntetyczne konstytuujące elementarne struktury zdaniowe – wykładniki zdarzeń jednoargumentowych z argumentem w funkcji patiensia*, Bydgoszcz 2010.
- Andrzej S. Dyszak: *Językowe wyrażenia zjawisk jasności i ciemności*, Bydgoszcz 2010.
- Renata Suchenek: *Orzeczenia syntetyczne wyrażające percepcję wzrokową*, Bydgoszcz 2012.

W moich pracach naukowych (zarówno w monografiach, jak i licznych niewymienionych tutaj artykułach) wykorzystałem przede wszystkim koncepcję dwóch typów orzeczeń: syntetycznych i analitycznych (pierwsza monografia z 1992 r. i późniejsza z 2010 r.), a także teorię orzeczeń kauzatywnych, co pozwoliło, w ramach analizowanych przeze mnie pól leksykalno-semantycznych (cierpienia fizyczne i zjawiska świetlne), dokonać szczegółowego opisu (formalno-semantycznego) odpowiednich struktur z orzeczeniami syntetycznymi niekauzatywnymi i kauzatywnymi (druga monografia z 1992 r. i monografia z 1999 r.). W podobny sposób opisu struktur zdaniowych z orzeczeniami syntetycznymi wyrażającymi percepcję wzrokową dokonała Renata Suchenek (jej monografię z 2012 r. można uznać za zamknięcie analiz prowadzonych na większą skalę w ramach bydgoskiej szkoły składniowej²⁹).

Swoistej oceny części dorobku językoznawców ze szkoły transformacyjnej Andrzeja Otfinowskiego dokonał w cytowanej już pracy P. Żmigrodzki, pisząc: „Najpoważniejszą próbą opisu AWN [analizyzmów werbo-nominalnych] w polskiej literaturze składniowej są prace A. Otfinowskiego (zwłaszcza 1982 i 1992) i A. Dyszaka (1992)”³⁰. Dokonania tej szkoły zauważyła także Ewa Jędrzejko, wymieniając te same prace, które podał P. Żmigrodzki (zob. wyżej), wśród innych publikacji dotyczących konstrukcji peryfrastycznych (np. Danuty Buttler, Krystyny Pisarkowej, Andrzeja M. Lewickiego)³¹.

Bibliografia

- Andrzeja Otfinowskiego koncepcja transformacyjnego opisu struktur zdaniowych. W 95. rocznicę urodzin jej Twórcy. Wstępem opatrzył i opracował Andrzej S. Dyszak. Bydgoszcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2025.
- Bobrowski, Ireneusz. *Gramatyka generatywno-transformacyjna (TG) a uogólniona gramatyka struktur frazowych (GPSG)*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988.

²⁹ Od czasu jej wydania (w latach 2013–2024) nie ukazały się: ani nowa książka, ani nowy artykuł – pisane w duchu koncepcji A. Otfinowskiego. W roku 2025, oprócz wspomnianej monografii (zob. przypis 9), ukazał się mój artykuł „O pewnym typie orzeczeń wyrażających stany emocjonalne” (*Prace Językoznawcze* 27, 3), dotyczący orzeczeń kauzatywnych.

³⁰ Żmigrodzki, *Właściwości*, 29.

³¹ Zob. Ewa Jędrzejko, *Problemy predykcji peryfrastycznej. Konstrukcje – Znaki – Pojęcia* (Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2002), 20.

- Dyszak, Andrzej. „O pewnym typie orzeczeń wyrażających stany emocjonalne”. *Prace Językoznawcze* 27, 3: 69–85.
- Grochowski, Maciej, Zofia Zaron, red. *Znaki pamięci. Spuścizna językoznawców polskich drugiej połowy XX wieku*. Warszawa: PAN Komitet Językoznawstwa, 2014.
- Jędrzejko, Ewa. *Problemy predykcji peryfrastycznej. Konstrukcje – Znaki – Pojęcia*. Katowice: Wydawnictwo Gnome, 2002.
- Klemensiewicz, Zenon. „O znaczeniu stosunkowym struktur składniowych”. W: *Problemy składni polskiej*, 122–141, red. Andrzej M. Lewicki. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971.
- Nowak, Tomasz. *Przegląd badań z zakresu semantyki językoznawczej prowadzonych w Polsce po 1989 roku*. „Język Polski” 95 (2015), 1–2: 13–30.
- Otfinowski, Andrzej. *Konstrukcje orzeczeniowe z transformą gerundialną bez przyimka i z przyimkami: dla, do*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1976.
- Otfinowski, Andrzej. „O konstrukcjach typu: *zdarza się, że...*”. *Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne* 9. *Filologia Polska* 4 (1981): 167–177.
- Otfinowski, Andrzej. *Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1982.
- Otfinowski, Andrzej. *Z zagadnień transformacyjnego opisu złożonych struktur zdaniowych. Elementarne struktury zdaniowe prymarnie matrycowe*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane WSP, 1986.
- Otfinowski, Andrzej. „Czasowniki operatorowe”. *Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy. Studia Filologiczne* 28. *Filologia Polska* 11 (1992): 67–79.
- Topolińska, Zuzanna, red. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1984.
- Willim, Ewa. „O przyczynach zmian głównych kierunków badawczych w gramatyce generatywnej Noama Chomsky’ego (1957–2007)”. W: *Współczesne językoznawstwo generatywne. Podstawy metodologiczne*, 18–86, red. Piotr Stalmaszczyk. Łódź: Primum Verbum, 2012.
- Żmigrodzki, Piotr. *Właściwości składniowe analitycznych konstrukcji werbo-nominalnych w języku polskim*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2000.

O koncepcji transformacyjnego opisu struktur zdaniowych (z okazji Jubileuszu 95. urodzin Profesora Andrzeja Otfinowskiego)

Streszczenie

Okazją do przygotowania artykułu stał się jubileusz 95. urodzin Profesora Andrzeja Otfinowskiego, który przypadał w grudniu 2024 roku. Celem proponowanego tekstu jest przypomnienie powstałej w latach 80. XX wieku teorii składniowej wymienionego językoznawcy i zaprezentowanie jej młodszymi pokoleniami polskich badaczy języka. Dokonania A. Otfinowskiego były i są mało znane w polskim językoznawstwie. Propozycja opisu składni polskiej bydgoskiego językoznawcy sytuuje się w nurcie gramatyki generatywno-transformacyjnej, a jej istotą jest koncepcja dwóch typów struktur zdaniowych: elementarnych (semantycznie jednopredykato- wych) i złożonych (semantycznie co najmniej dwupredykato- wych). W związku z tym rozróżnieniem istotne jest szczególne zagadnienie odróżnienia orzeczeń czynnościowych i operacyjnych (konstytuujących struktury elementarne) od orzeczeń kauzatywnych (konstytuujących struktury złożone). Szczególne miejsce w opisie składni polskiej A. Otfinowskiego zajmują też orzeczenia analityczne: nieidiomatyczne, zbudowane z członu niepredykato- wego o funkcji formalno-modyfikującej i wykładnika predykatu, oraz idiomatyczne (będące w całości wy-

kładnikami predykatów semantycznych). Bydgoski uczoney zaproponował też swoją teorię czasowników operatorowych, pełniących w orzeczeniach analitycznych funkcję formalno-modyfikującą. W związku z tym ważne miejsce w teorii transformacyjnej A. Otfinowskiego zajmują transformacje analizujące, które przekształcają strukturę zdaniową z orzeczeniem syntetycznym w strukturę zdaniową z orzeczeniem analitycznym, a tę z kolei na strukturę zdaniową z orzeczeniem analitycznym o wyższym stopniu analityczności. W efekcie działalności naukowej A. Otfinowskiego powstała bydgoska szkoła składniowa.

On the Concept of Transformational Description of Sentence Structures (on the occasion of the 95th birthday of Professor Andrzej Otfinowski)

Summary

The occasion for writing this article was the 95th birthday of Professor Andrzej Otfinowski, which fell in December 2024. The purpose of this proposed text is to revisit the syntactic theory developed by the aforementioned linguist in the 1980s and to present it to younger generations of Polish language researchers. A. Otfinowski's achievements were, and remain, little known in Polish linguistics. The proposal for the description of Polish syntax by a linguist from Bydgoszcz is situated in the trend of generative-transformative grammar, and its essence is the concept of two types of sentence structures: elementary (semantically one-predicate) and complex (semantically at least two-predicate). In connection with this distinction, the detailed issue of distinguishing functional and operational predicatives (constituting elementary structures) vs. causative predicatives (constituting complex structures) is important. A special place in A. Otfinowski's description of Polish syntax is also occupied by analytical predicates: non-idiomatic ones, composed of a non-predicate element with a formal-modifying function and a predicate exponent, and idiomatic predicates (which are entirely exponents of semantic predicates). The scientist from Bydgoszcz also proposed his theory of operator verbs, which perform as formal-modifying function in analytical predicates. Consequently, an important place in A. Otfinowski's transformational theory is occupied by analytical transformations, which transform a sentence structure with a synthetic predicate into a sentence structure with an analytical predicate, and this in turn into a sentence structure with an analytical predicate with a higher degree of analyticity. As a result of A. Otfinowski's scientific activity, the Bydgoszcz school of syntax was established.

Cytowanie

Dyszak, Andrzej S. „O koncepcji transformacyjnego opisu struktur zdaniowych (z okazji Jubileuszu 95. urodzin Profesora Andrzeja Otfinowskiego)”. *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny* 24 (2025): 41–51. DOI: 10.18276/sj.2025.24-03.